

मार्च १९६२

50 nP

[१७]

[आस्वली सैनिक उग्रदत्ताला त्यांचा सरदार कंध याच्याकडे घेऊन गेले. कंधनें एकपादाला ठार करण्यासाठीं उग्रदत्त याच्याशीं मैत्री करून त्याची मदत मागितली. त्यानें हें देखील सांगितलें कीं एकपादला ठार करणें वाटतें तितकें सोपें नाहीं. कारण त्याला मंत्राचें बळ प्राप्त आहे. पुढें वाचा.]

व्याघ्रचर्मवाल्यांचा सरदार एकपाद याच्या असामान्य मांत्रिक शक्तीचें वर्णन ऐकून उग्रदत्ताच्या अंगावर शहारेच उभे राहिले. कंधच्या बोलण्यांत थोडें देखील खोटें नाहीं हें त्यानें तेव्हांच ओळखलें. एकपाद याचा वध होईपर्यंत तो किंवा त्याचे दोघे साथी व चंद्रसेना यांची सुटका होणें अशक्य आहे ह्याची त्याला पूर्ण जाणीव होती. पण रक्त सांडल्याशिवाय म्हणजे एकपादाची त्यावर नजर पडल्याशिवाय त्याचा शेवट कसा करावयाचा ?

उग्रदत्त याच विचारांत होता. तेवढ्यांत कंध म्हणाला—"एकदां माझ्या अनुयायांनीं त्याला धरलें देखील होतें. पण त्याचा वध करण्याची गोष्ट तर सोडूनच दे, त्यांनीं त्याला ठार करण्यासाठीं हातांत तलवार घेतल्याबरोबर त्यानें स्वतःच्याच तलवारीनें आपल्या शरिरावर लहान जखम करून

घेतली आणि त्याचें रक्त पाहून माझेच सैनिक मेले.

"याचा अर्थ असा कीं त्याच्यासमोर जाऊन युद्ध करणेंच अशक्य!" उग्रदत्तनें चकित होऊन विचारलें.

रुद्र म्हणाला—"मला वाटतें त्याच्या किल्ल्याला आपण वेढा दिल्यावर त्याला कसें ठार करावयाचें याचा विचार करूं. उग्राक्ष कांहींतरी युक्ती काढीलच."

उग्रदत्तला रुद्रची सूचना तितकीशी पसंत पडली नाहीं. स्वतःच्या मुलासारखें ज्यानें मला लहानाचें मोठें केलें त्याच्याशीं असा विश्वासघात करावयाचा? पण कंधच्या म्हणण्याप्रमाणें उग्राक्षाची मदत घेण्याखेरीज दुसरा उपाय तरी काय? साहसी राक्षसांच्या मदतीशिवाय या भयंकर पक्ष्यांच्या सैन्याचा पराभव करणें अशक्य आहे.

उग्रदत्त विचार करीत उभा होता. कंधनें जवळ जाऊन त्याच्या खांद्यावर हात ठेवून विचारलें—"मग काय ठरविलेंस, उग्रदत्त? तूं आपल्या पोषक पित्याकडे निरोप पाठविणार कीं नाहीं?"

"पण तिकडे कोण जाऊन निरोप पोंचता करणार? मीच जाऊं म्हणतोस?" उग्रदत्तनें विचारलें.

कंध कांहींच बोलला नाहीं. त्याच्या चेहऱ्यावर त्याच्या मनांतले भाव स्पष्ट उमटत होते. उग्रदत्तनें स्वतः जाणें त्याला पसंत नव्हतें. कारण तो स्वगृहीं पोंचला तर राक्षस रुद्र व आरुद्र यांची इतकी फिकीर करणार नाहींत व त्याला ठेवून घेतील. मग आपला हेतू साध्य होणार नाहीं. हें सर्व आळखून रुद्रच पुढें येऊन म्हणाला—"कपिलपूरला मी जातों. मी येथील सर्व परिस्थिती नीट समजाऊन सांगतों आणि आवश्यक मदत घेऊन येतों. माझा भाऊ आरुद्र व्याघ्रचर्मवाल्यांकडे आहे. त्याला सोडविण्यासाठीं मी उलट पावलीं परत येईन. चंद्रसेनेला सोडवून आणणें किती जरुरीचें आहे हें मीच जास्त नीट पणें सांगूं शकेन. मला परवानगी द्या!"

कंधनें होकारार्थी मान हलविली. उग्रदत्तनें पण तें कबूल केलें. त्यानंतर कंधनें आपल्या अनुयायांपैकीं एकाला बोलावून रुद्रला भयंकर पक्ष्यांवर बसवून कपिलपूरला घेऊन जायला सांगितलें. तो जायला कबूल झाला. पण त्यानें एक शंका केली. म्हणाला—"सरदार! उग्रदत्त व त्याच्या मित्रांना व्याघ्रचर्मवाले या भयंकर पक्ष्यांवरच धरून घेऊन आले. तेव्हां पासून उग्राक्ष व त्याच्या अनुयायांचा या पक्ष्यांवरच इतका राग आहे कीं आकाशांत भयंकर पक्षी दृष्टीस पडल्याबरोबर त्याला ठार करण्याचा प्रयत्न केल्याशिवाय ते राहणार नाहींत. निरोप पोंचविण्याची गोष्टच सोडून द्या, ते त्या पक्ष्यांना व आम्हांला जमिनीवर उतरल्याबरोबर ठार करतील. इतका राग आहे त्यांचा या पक्ष्यांवर."

उग्रदत्त कांहीं वेळ त्याविषयीं विचार केल्यावर म्हणाला—"तरमग रुद्र! तूं एक काम कर. जमिनीवर उतरण्यापूर्वी आपल्या

अंगावरच्या कपड्याचा एक भाग फाडून जमिनीवर टाक व त्याबरोबर मी आपल्या पोषक पित्याच्या नांवीं जें पत्र देत आहें तें देखील टाक. तें पाहिल्यावर त्यांना सर्व उलगडा होईल व संकट टळेल."

ही युक्ती सर्वांना पसंत पडली. उजाडतांच उड्डाण करा असें आपल्या अनुयायांना सांगून कंध उग्रदत्तला बरोबर घेऊन त्याच्यासाठीं खास ठरलेल्या झोंपण्याच्या खोलींत गेला.

* * *

तिकडे उग्राक्ष त्याचा लाडका मुलगा उग्रदत्त नाहींसा झाल्याचें ऐकून खिन्न मनानें

विचार करीत बसला होता कीं, हीं मुलें कोठें गेलीं. तेवढ्यांत त्याच्या दोघां अनुयायांनीं येऊन सांगितलें—"सरदार एक मोठा....भयंकर....!" बोलतां बोलतां भीतीनें त्यांची बोबडीच वळल्यासारखी झाली.

"बोला ना, काय झालें तें! राक्षसांसारखे राक्षस आणि असे भितां काय? बोला!" उग्राक्षानें रागावून विचारलें—"काय झालें, बोलाल कीं नाहीं?"

पण त्यांच्या तोंडावाटे शब्दच उमटेना. ते अडखळत घाबऱ्या आवाजांत म्हणाले—"कोणीतरी अग्निद्वीपांतला राहणारा दिसत आहे व दिवसाढवळ्या आपल्या या भागांत उतरण्याच्या प्रयत्नांत आहे. पाहरेकऱ्यांनीं बाण सोडले व भाले रोखून उभे राहाले. तें पाहून त्यानें एक पुरचुंडी फेंकली आणि अजून वरच उडत आहे."

"पुरचुंडी! कोठें आहे ती?" उग्राक्षानें जास्त रागानें विचारलें.

"ती एका झाडावर पडली व तेथेंच अडकून राहली. आमच्यापैकीं एक जण ती काढायला वर चढला आहे." एकजण म्हणाला.

"आणि तूं रिकाम्या हातांनीं वेड्यासारखा येथें धांवत आलास! चला तर आपण तिकडेच जाऊं!" असें सांगून उग्राक्षपण निघाला.

कांहीं अंतर चालून गेल्यावर उग्राक्षाला एका उंच टेकडीवर कांहीं राक्षस मोठमोठ्यानें ओरडत असेलेले दिसले. त्या वेळीं एक भयंकर पक्षी आकाशांत घिरट्या घालीत होता.

उग्राक्षाला येत असलेला पाहून दोघे पुढें धांवत गेले. एका राक्षसाच्या हातांत एक लहानशी पुरचुंडी होती. तो म्हणाला—"सरदार या भयंकर पक्ष्यावर कोणीतरी तिघे बसलेले दिसले. त्यांपैकीं दोघे व्याघ्रचर्मवाले नसून अस्वलाचें कातडें त्यांच्या अंगावर आहे व एक साध्या माणसासारखे कपडे घातलेला आहे. त्यांनीं हें पत्र कापडांत गुंडाळून खालीं टाकलें." असें सांगून त्यांनीं तें पत्र उग्राक्षाला दिलें.

उग्राक्षानें तें पत्र उघडून वाचण्याचा प्रयत्न केला. पण वाचतां न आल्यानें म्हणाला—"ही मनुष्यांची भाषा दिसते आहे. आपल्याला नाहीं वाचतां यायची." राक्षसांबरोबर कांहीं मनुष्यपण होते. त्यांच्यापैकीं एकाला बोलावून उग्राक्षानें तें पत्र वाचायला दिलें.

त्यानें तें पत्र वाचलें व चकित होऊन म्हणाला—"महाराक्षस! हें पत्र तर तुमचा दत्तक पुत्र उग्रदत्त याचें आहे. त्यानें तें पत्र अग्निद्वीपांतून लिहिलें आहे. या पक्ष्यावर जे तिघेजण आहेत त्यांपैकीं एक रुद्र आहे व अस्वलाचें कातडें घालून आलेले आपले मित्र आहेत. असें या पत्रांत लिहिलें आहे."

"म्हणजे माझा उग्रदत्त अजून जिवंत आहे तर! तो परत येणार असें मला वाटतच होतें. तो परत येऊन माझा वारस म्हणून राज्य करणार हें नव्हतों का मी सांगत? तो स्वतःच कां नाहीं आला? त्यानें रुद्रला कां पाठवून दिलें? बरें तें मागाहून पाहूं. त्या भयंकर पक्ष्यावरच्या स्वारांना खालीं उतरायला

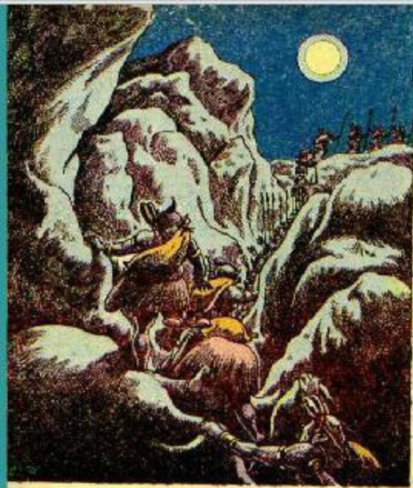

प्रथम खूण तर करा." उग्राक्ष सशंकपणेंच म्हणाला.

कांहीं राक्षस टेकडीवर, झाडावर वगैरे उंच जागीं चढून खालीं उतरण्यास हातवारे करूं लागले. एका दोघांनीं झाडाच्या फांद्या तोडून त्या हालवून खूण केली. तो भयंकर पक्षी एक दोन घिरट्या घालून उग्राक्ष उभा होता तेथें अगदीं जवळ खालीं उतरला. रुद्रनें पक्ष्यावरून खालीं उडी मारली व उग्राक्षाकडे धांवत आला.

त्याला पाहून उग्राक्षाला फार आनंद झाला. त्यानें आनंदाच्या भरांत त्याला

चांदोबा

दोन्ही हातांनीं उचलून घेतलें व खालीं ठेवून उग्रदत्तची खुशाली विचारली. "तो तुझ्याबरोबर कां नाहीं आला? आरुद्र कोठें आहे?"

"उग्रदत्त खुशाल आहे. आरुद्र व नायक सुदर्शन याची मुलगी चंद्रसेना मात्र व्याघ्र-चर्मवाल्यांच्या हातीं कैदेंत आहेत. व्याघ्र-चर्मवाल्यांचा सरदार एकपाद याचा वध होईपर्यंत, त्यांना सुटका मिळणें अशक्य आहे व उग्रदत्तपण सुरक्षितपणें परत पोंचणें कठीण आहे. त्यानें तुला शक्य तितक्या लवकर यायला सांगितलें आहे." रुद्र म्हणाला.

"माझा मुलगा मदत मागतो? अरे प्राणपणानें त्याचें रक्षण करायला मी धांवेन. तोच माझा वारस माझ्या मागें हें माझें राज्य तो नाहींतर कोण पाहणार? काय बोलतोस तरी काय तूं?" उग्राक्ष म्हणाला. पण त्या वेळीं त्याचें सर्व अंग रागानें थरथर कांपत होतें. त्याच्या मुलावर हात टाकण्याची हिंमत? पाहतो कोण त्याचा शत्रू आहे तो.

उग्राक्ष थोडा शांत झाल्यावर रुद्रनें अग्निद्वीपाची परिस्थिति थोडी समजावून सांगितली व म्हणाला—"व्याघ्रचर्मवाले आणि आस्वली यांचें हाडवैर आहे. आस्वली आपल्या बाजूनें आहेत. आपण जर व्याघ्रचर्मवाल्यांचा नायनाट करून अग्निद्वीपाचें राज्य त्यांना दिलें तर ते आपलें सख्य मान्य करून आपल्याला सर्व प्रकारें मदत करतील."

नंतर त्यानें एका आस्वली सैनिकाची ओळख करून दिली व म्हणाला—"हा आपल्याला वाट दाखवायला म्हणून आला आहे. आपल्याला समुद्र मार्गें अग्निद्वीपांत जावें लागेल. तेथें पोंचायला पुरे दोन दिवस लागतील."

नंतर रुद्र त्या आस्वली सैनिकाला तेथें वाट दाखवायला ठेवून पुन्हां भयंकर पक्ष्यावर बसून अग्निद्वीपांत गेला.

रुद्राक्ष आपल्या सैन्यांतील पांचशें निवडक राक्षसांना घेऊन अग्निद्वीपाकडे निघाला. ते डोंगर, नद्या व रानेंवनें ओलांडून सुमारें एका आठवड्यानें समुद्रकाठीं येऊन पोंचले. रुद्रनें सांगितल्याप्रमाणें दोन दिवसांत प्रवास संपला नाहीं.

राक्षसांनीं आयुष्यांत अगदीं पहिल्यानेंच समुद्र पाहिला होता. नजर जेथवर जाई तेथवर पाणीच पाणी होतें. तें पाहून त्यांना आश्चर्य वाटलें.

"इतक्या मोठ्या समुद्रांत जमीन कोठून असणार? समुद्र केव्हांच गिळून टाकील. कांहींतरी लुच्चेगिरी तर नसेल? आपल्याला समुद्रांत बुडवून टाकण्यासाठीं हा व्याघ्रचर्मवाल्यांचा डाव तर नसेल?" उग्राक्षाचे अनुयायी परस्परांशीं पुटपुटत होते.

पण उग्राक्षाचे कान तिखट होते. तो ओरडला—"झाडें कापून त्यांचीं खोडें एकाला एक जोडून बांधा. प्रत्येकावर पन्नास जणांना बसावयाचें आहे. विसरूं नका. काळजीपूर्वक जुजुबी नावा केल्यांत तर तुम्ही सर्व सुरक्षितपणें अग्निद्वीपांत पोंचाल. नाहींतर...."

उग्राक्षानें एवढें सांगितल्यावर त्यांना थोडा धीर आला व सर्व कामाला लागले.

त्यांनीं मोठमोठीं झाडें उपटून काढलीं. डहाळ्या व फांद्या तोडून फेंकून दिल्या व मोठमोठे सोट एकाला एक जोडून नावा तयार केल्या.

सर्व प्रवासाला निघणार तोंच चित्रसेनकडून निरोप घेऊन एक दूत आला. त्याच्याकडून उग्राक्षाला अग्निद्वीपावरची सर्व हकीगत कळली व उग्रदत्त खुशाल असल्याचें चित्रसेनालापण कळल्याचें समजलें. चित्रसेनानें निरोप पाठविला होता कीं मी देखील सैन्य घेऊन मदतीला येत आहें. आपल्या मुलाला व्याघ्रचर्मवाले उचलून घेऊन गेल्याची वार्ता ऐकल्यापासून मला व महाराणीला चैन

पडतनासें झालें आहे. त्यानंतर नायक सुदर्शन याची कन्या चंद्रसेना हिला देखील व्याघ्रचर्मवाले उचलून घेऊन गेल्याचें ऐकून तर आम्हांला फारच काळजी वाटली. सुदर्शन नायकानें नागवर्माशीं झालेल्या प्रत्येक युद्धांत आम्हांला मदत केली होती. तो महाराणीचा नातेवाईक देखील आहे. युवराजाचें लग्न चंद्रसेनेशीं व्हावें अशी आमची इच्छा होती. पण दैवदुर्विलास कांहींतरी निराळाच दिसतो आहे.

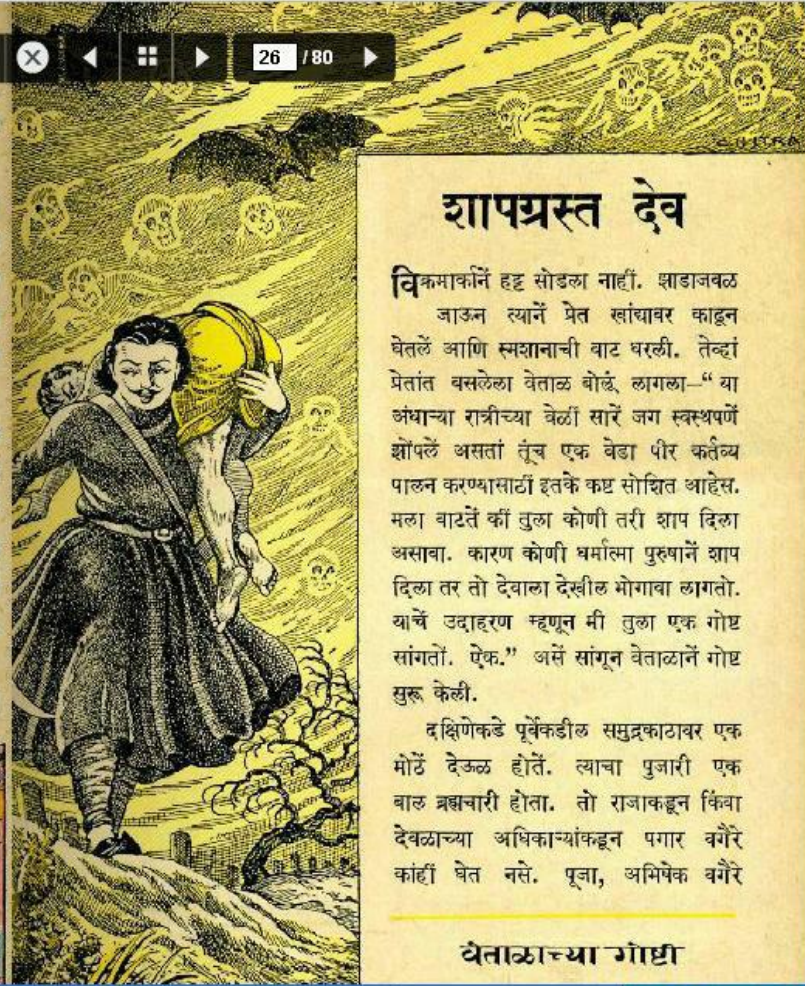
त्या निरोपाचा परिणाम उग्राक्षाच्या मनावर अगदीं उलटाच झाला. त्याला भयंकर राग आला. तो आपली गदा उगारून म्हणाला—"युवराज चंद्रसेन! त्याच्यावर त्यांचा आतां हक्क नाहीं. तो माझा मुलगा आहे व त्याच्या बऱ्यावाइटाची जबाबदारी माझ्यावर आहे. तो सुदर्शन कोण व त्याची तो मुलगी चंद्रसेना कोण मला नाहीं माहीत. ती उग्रदत्ताला योग्यवधू आहे एवढें कळलें तें पुरें."

जास्त बोलण्यांत अर्थ नाहीं असा विचार करून दूत निघून गेला. त्यानंतर उग्राक्षाच्या आज्ञेनें राक्षसांनीं आपापल्या नावा समुद्रांत सोडल्या व त्यांवर बसून आस्वली सैनिकाच्या सल्ल्याप्रमाणें त्याच्या नावेमागें चालू लागले.

पुरा एक दिवस व रात्र निर्विघ्नपणें प्रवास केल्यावर पहाटे दूर आकाशांत आगीचे लोट त्यांना दिसले. "अग्निद्वीप! अग्निद्वीप!" भयभीत राक्षस ओरडले. कांहीं वेळानें त्या बाजूनें दूर आकाशांतून कांहींतरी काळी वस्तु उडत त्यांच्याकडे येत असलेली दिसली. तो भयंकर पक्षी होता.

[पुढल्या अंकांत संपूर्ण]

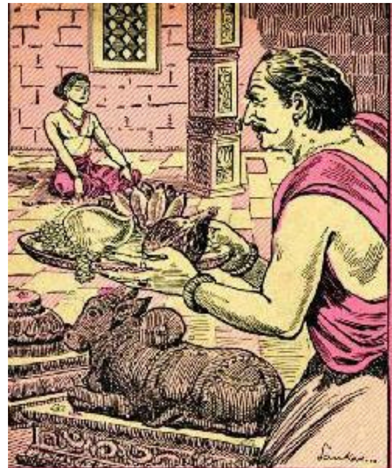

शापग्रस्त देव

विक्रमार्कानें हट्ट सोडला नाहीं. झाडाजवळ जाऊन त्यानें प्रेत खांद्यावर काढून घेतलें आणि स्मशानाची वाट धरली. तेव्हां प्रेतांत बसलेला वेताळ बोलूं लागला—"या अंधाऱ्या रात्रीच्या वेळीं सारें जग स्वस्थपणें झोंपलें असतां तूंच एक वेडा पीर कर्तव्य पालन करण्यासाठीं इतके कष्ट सोशित आहेस. मला वाटतें कीं तुला कोणी तरी शाप दिला असावा. कारण कोणी धर्मात्मा पुरुषानें शाप दिला तर तो देवाला देखील भोगावा लागतो. याचें उदाहरण म्हणून मी तुला एक गोष्ट सांगतो. ऐक." असें सांगून वेताळानें गोष्ट सुरू केली.

दक्षिणेकडे पूर्वेकडील समुद्रकाठावर एक मोठें देऊळ होतें. त्याचा पुजारी एक बाल ब्रह्मचारी होता. तो राजाकडून किंवा देवळाच्या अधिकाऱ्यांकडून पगार वगैरे कांहीं घेत नसे. पूजा, अभिषेक वगैरे

तो करीत असे. त्याला फक्त देवाचाच भरंवसा होता.

तो पुजारी एकटाच होता. आईवडील किंवा इतर नातेवाईक त्याला कोणी नव्हते. शिवालयच त्याचें घरदार सर्व कांहीं होतें. शंकरच आईबाप व नातेवाईक होते. गांवकरी येऊन पूजा वगैरे करीत. देवासमोर कांहीं ठेवलें तर तें तेवढें तो प्रसाद म्हणून ग्रहण करी. पूजा वगैरे आटोपून तो देवळांतच ध्यान धरून बसून राही. थोडक्यांत सांगावयाचें म्हणजे, त्यानें देवाच्या सेवेलाच सर्व आयुष्य वाहून घेतलें होतें. सर्व त्याला एक धर्मात्मा पुरुष मानीत.

त्या शिवालयांतील सांबावर गांवकऱ्यांची फार भक्ती होती. कोणाला मूल नसेल किंवा आणखी कांहीं कष्ट असेल तर लोक येऊन नवस करीत व देव त्यांच्या हाकेला पावत असे. नवस फेडण्यासाठीं लोक येत. देवासमोर नवसाचा जिन्नस ठेवून जात. पुजारी तो जिन्नस राजाकडे पोंचता करी. असें वर्षानुवर्षें चालू होतें.

त्या गांवांत एक श्रीमंत गृहस्थ रहात असे. त्याला मूलबाळ कांहीं नव्हतें. एकदां देवळांत येऊन त्यानें अभिषेक करवून पुत्रप्राप्तीचा नवस मागितला आणि एक सोन्याचा आंबा देण्याचें कबूल केलें.

त्याच्या भाग्यानें कांहीं दिवसांनीं त्याची बायको गरोदर राहली व कालक्रमानें त्याला मुलगा झाला. नवसाला देव पावला म्हणून नवराबायकोला आनंद झाला. त्या श्रीमंत गृहस्थानें सोनाराकडून सोन्याचा एक आंबा करवून घेतला व नवस फेडण्यासाठीं तो देवळांत आला.

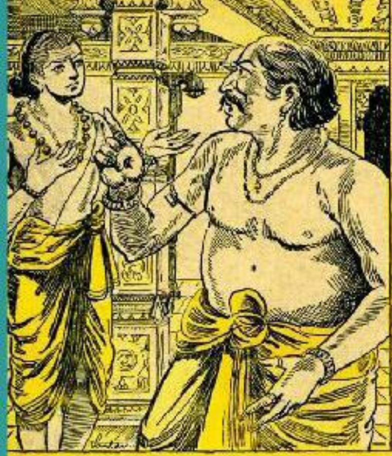
त्या वेळीं पुजारी ध्यान धरून बाजूला बसला होता. श्रीमंत गृहस्थानें फुलांफळांचें तबक पुजाऱ्याजवळ ठेवलें व म्हणाला— "भटजी, मी समुद्रावर आंघोळ करून येतों. आल्यावर पूजा अभिषेक करा. मी तबक ठेवून जातों." असें सांगून तो स्नानाला निघून गेला.

पुजारी ध्यानमग्न होता व त्याला कोण येऊन काय बोललें हें कळलें नाहीं. त्यानें तें तबक पाहिलें नाहीं कीं त्यांतला तो सोन्याचा आंबा देखील पाहिला नाहीं.

तो श्रीमंत गृहस्थ स्नानाला निघून गेल्यावर कांहीं वेळानें देवळांत एक चोर आला. त्या चोराचापण त्या सांबावर पूर्ण विश्वास होता. तो प्रत्येक वेळीं चोरी करायला जाण्यापूर्वीं सांबाला येऊन नमस्कार करीत असे व आपलें कार्य निर्विघ्न पार पडावें म्हणून देवाजवळ मागणें मागीत असे. तो चोर एक गरीब शेतकरी होता. सात आठ मुलें झाल्यामुळें शेतकीवर इतक्या मुलांचा उदर निर्वाह चालणें अशक्य झालें. म्हणून बिचाऱ्यानें हा 'नवीन धंदा' सुरू केला होता व 'देवाच्या कृपेनें' त्याला आपल्या 'धंद्यांत' चांगले यशपण येऊं लागलें. अर्थातच त्याचा देवावरचा विश्वास अढळ होत गेला. नित्य नियमाप्रमाणें तो त्या दिवशीं पण देवाला नमस्कार करून कोठें तरी चोरीला जायचें असें मनाशीं ठरवून निघाला होता.

चोरानें देवळांत पाय ठेवल्याबरोबर पुजाऱ्याच्या शेजारीं ठेवलेलें तबक व त्यांतला तो सोन्याचा आंबा दिसला. त्यानें देवाचे आभार मानले आणि मनांतल्या मनांत देवाजवळ प्रार्थना केली—"देवा! आज तुझ्या कृपेनें मला तुझ्या पायांशेजारींच एक सोन्याचा आंबा मिळाला. हाच तुझा आशीर्वाद समजून मी आज चोरी करायला जात आहें. मुलांचें पोट भरलें नाहीं व तीं

उपाशीं मेलीं तर त्याचें पाप तुझ्याच कपाळीं. हा आंबा विकून मी दोनतीन महिने सुखानें राहीन. तोंपर्यंत चोरी करणार नाहीं. तूं अशीच कृपा वेळोवेळीं करीत गेलास तर मला चोरी करण्याची तरी काय गरज?" त्यानें पुन्हां एकदां नमस्कार केला व आंबा उचलून घेऊन गेला.

तो श्रीमंत गृहस्थ स्नान करून आला तेव्हां तबकांत आंबा नसलेला पाहून त्याला पुजाऱ्यावर संशय आला. त्यानें रागानें पुजाऱ्याला हलवून त्याचें ध्यान भंग केलें व म्हणाला—"काय रे भटा! माझा सोन्याचा आंबा कोठें लपवून ठेवला आहेस? तुझें बकध्यान आम्हांला कळतें."

"सोन्याचा आंबा! मी नाहीं पाहिला!" पुजारी म्हणाला.

"बऱ्या बोलानें आंबा कोठें आहे तो सांग. नाहींतर तुला राजासमोर उभा करीन. समजलास काय? मी आंघोळीला जातांना सांगून गेलों होतों तबक ठेवलें आहे म्हणून!" श्रीमंत गृहस्थ म्हणाला.

"मला कांहीं माहीत नाहीं!" पुजारी नम्रपणें म्हणाला.

त्या श्रीमंताला जास्तच राग आला. म्हणाला—"तो नवसाचा आंबा होता. तूं तो चोरून घेतला आहेस. तो तुला पचणार नाहीं. आजपर्यंत काय काय चोरलें आहेस तें तो देवच जाणें."

"मला देवाच्या घरीं चोरी करायची काय गरज? ती माझी माऊली, मी तिचा तान्हा! आईच्या घरीं चोरी करीन म्हणतां! असा मातृद्रोह, असा स्वामिद्रोह माझ्या हातून कधीं घडणार नाहीं." भावुक पुजारी म्हणाला.

सगळे चोर असेंच बोलतात. चोरी करून देवाच्या डोक्यावर आळ आणणारे तुम्ही पुजारी! तुला जें कांहीं बोलावयाचें असेल राजासमोर बोल!" असें सांगून तो निघून गेला आणि राजदरबारीं त्यानें फिर्याद केली.

राजानें पुजाऱ्याला हजर करायला हुकूम सोडला. पुजाऱ्यानें त्याला त्या आंब्याविषयीं कांहीं माहीत नसल्याचें सांगितलें. पण राजानें त्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष्य केलें. म्हणाला—"तबकांत आंबा होता. ज्यावेळीं तबक ठेवलें त्या वेळीं देवळांत तूं एकटाच होतास. आंबा नाहींसा झाला तेव्हां पण तूं तेथेंच होतास. तबक ठेवून जात आहे असें शेटजींनीं तुला सांगितलें होतें. मग दुसरा कोण जबाबदार या चोरीला? तूं चोरी केलीस कीं नाहीं तें मला माहीत नाहीं. पण चोरीची जबाबदारी मात्र तुझ्यावरच आहे एवढें विसरूं नकोस. तूं आजपर्यंत किती माल अशा तऱ्हेनें गडप केला असशील तें तो देवच जाणें." सांगून राजानें त्याला दहा फटक्यांची शिक्षा दिली.

चांडाळ हासूड घेऊन आला. त्यानें एक हासूड मारल्यावर पुजाऱ्याला भयंकर राग आला. तो राग राजावर नव्हता कीं त्या श्रीमंत माणसावर नव्हता. राग होता देवावर.

तो देवाला म्हणाला—"माझ्याशिवाय त्या वेळीं देवळांत कोणी नव्हता म्हणून मला ही शिक्षा होत आहे. देवा तूं तर होतास. कां नाहीं येऊन साक्ष दिलीस. इतके दिवस मी तुझी सेवा केली त्याचें हेंच का फळ? जो देव आपल्या भक्ताचें रक्षण करूं शकत नाहीं त्याचें हें देऊळ कशाला? समुद्रांत बुडून कां नाहीं जात?"

पुजाऱ्याचें बोलणें संपतांच समुद्राचें पाणी वाढूं लागलें. जमीन हादरूं लागली. लाटा देवळाच्या भिंतीवर येऊन आदळूं लागल्या, व थोड्या वेळानें देऊळ पाण्याखालीं बुडून

गेलें. समुद्राचें पाणी ओसरलें तेव्हां देऊळ नाहींसें झालेलें होतें.

राजानें येऊन पुजाऱ्याचे पाय धरले व क्षमा मागितली.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळानें विचारलें– "राजा! मला हें कळत नाहीं देवानें असें स्वतःचें तोंड कां लपविलें? तो व देऊळ असें अदृश्य कां झालें? सर्व शक्तिमान देव आपल्या भक्ताचें रक्षण कां करूं शकला नाहीं व स्वतःचें देखील कां करूं शकला नाहीं. त्याला त्याच्या भक्ताच्या शापामुळें समुद्रांत बुडी मारून कां दडून बसावें लागलें? या प्रश्नांचें उत्तर तुला माहीत असून जर तूं दिलें नाहींस तर परिणाम माहीतच आहे. तुझ्या डोक्याचीं शंभर छकलें होऊन तुझ्याच पायावर पडतील."

विक्रमार्क म्हणाला–"देवानें जें केलें तें सर्व गोष्टींचा विचार करूनच केलें. पुजाऱ्याचें रक्षण करावयाचें म्हणजे खरा चोर कोण आहे हें सांगावें लागणार. पण पुजाऱ्यासारखाच चोरपण देवाचा भक्त होता. चोराला शिक्षा झाली असती तर आठदहा प्राणांवर संकट आलें असतें. याशिवाय स्वतः देव साक्ष द्यायला आला तर देवावरचा विश्वासच उडाला असता. उलट भक्ताच्या शापाचें फळ तो भोगायला तयार झाला तर देवाचा महिमा जास्त वाढेल. देवाला हा नित्याच पेच प्रसंगपण नकोसा वाटूं लागला असावा. कारण चोर, संन्यासी, धनी गरीब सर्व आपला आपला स्वार्थ साधण्यासाठीं देवाला संकटांत घालूं लागले होते. म्हणून देवानें या पेचप्रसंगाला तोंड म्हणून भक्ताच्या शापासमोर मान वांकवून भक्ताला मोठेंपण दिलें व आपला महिमा वाढविला."

अशा तऱ्हेनें मौनभंग झाल्यामुळें वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य झाला व जाऊन झाडाला लोंबकळूं लागला.

सौजन्यच नडलें

[२]

दोघे मित्र तंबूंत बसून जेवत होते तेव्हां ज्या स्त्रीचें लग्न जाफरशीं झालें होतें, तिनें पालखीचा परदा थोडा बाजूला सारून दोघांना पाहिलें. दोघांची मैत्री निभावून नेण्यासाठीं अत्तफनें हा त्याग केला व स्वतः होऊन जाफरशीं आपलें लग्न करून दिलें हें कळायला तिला वेळ लागला नाहीं.

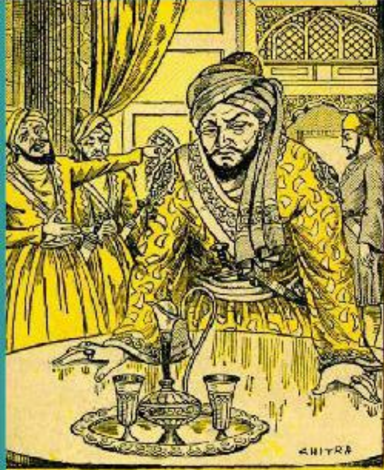
जाफर आपल्या नोकरांचाकरांबरोबर निघाला. तो पालखीजवळ येऊन म्हणाला– "प्रियतमे! तुझें रूप पाहून...."

ती जाफरला म्हणाली–"मी आपली प्रियतमा नसून अत्तफची आहें. त्यानें हा त्याग तुमच्यासाठीं केला आहे. तुम्ही त्याचे खरे स्नेही व मित्र असाल तर तुम्ही त्याची वस्तु त्याला परत देणें बरोबर होईल."

"म्हणजे! माझ्यासाठीं अत्तफनें एवढा त्याग केला!" जाफर उद्गारला.

"तुम्ही मला पाहाल्यावर त्याला सांगितलें असेल. आपल्या मित्रासाठीं अत्तफ स्वतःचा प्राण द्यावा लागला तरी मागें पुढें पाहणार नाहीं." ती म्हणाली.

जाफरला आपल्या मित्राचा तो उदार स्वभाव पाहून रडूं कोसळलें. म्हणाला– "आतां या पुढें अत्तफसाठीं तुझ्या रक्षणाचा भार माझ्यावर राहील. तुला डेमास्कसला परत पाठविल्यास तुझ्या वडिलांच्या मनांत विनाकारण निरनिराळ्या शंका कुशंका उठूं लागतील. म्हणून अत्तफला बगदादला बोलावून घेऊं व तेथेंच मी तुझें त्याच्याशीं लग्न लावून देईन."

तिकडे बगदादला जाफर निघून गेल्यावर खलीफाला फार वाईट वाटलें. आपण आपल्या एका विश्वस्त माणसाला आपल्या लहरी स्वभावामुळें घालवून बसलों. तो रानावनांत हिंडत असेल. त्यानें जाफरच्या शोधार्थ लोक पाठविले. चार महिन्यानंतर एका दूतानें येऊन सांगितलें कीं जाफर लग्न करून आपल्या बेगमेबरोबर येत आहे. खलीफा त्याला सामोरा गेला आणि प्रेमानें भेटून विचारलें—"मित्रा! इतके दिवस तूं मला कसा विसरलास? कोठें होतास?"

जाफर खलीफाला आपलें लग्न झालेलें सांगून म्हणाला—"पण हें अत्तफच्या त्यागामुळेंच होऊं शकलें."

खलीफाला अत्तफच्या त्यागाचें वर्णन ऐकून आश्चर्य वाटलें. म्हणाला—"असा मित्र दुर्मीळ असतो. त्याला आदरपूर्वक घेऊन येण्यासाठीं मी निरोप पाठवितों."

जाफरनें अत्तफच्या प्रेमिकेला राहण्यासाठीं उत्तम व्यवस्था करून दिली. तिच्या तैनातीसाठीं दासी नेमल्या. तो स्वतः कधीं अत्तफच्या प्रेमिकेस भेटायला गेला नाहीं. नोकराला पाठवून कुशल क्षेम विचारून घेऊं लागला. त्यानें तिच्याकडे असाहि निरोप पाठविला कीं अत्तफला स्वतः खलीफानें बोलावणें पाठविलें आहे व त्यांच्यासमोर तुझें अत्तफशीं लग्न करून देण्याचें ठरलें आहे.

तिकडे डेमास्कसला सर्व लोकांना कळलें कीं खलीफांचा वजीर जाफर व अत्तफ यांची मैत्री आहे. म्हणून अत्तफच्या शत्रूंनीं त्याच्याविरुद्ध राज्यप्रतिनिधि व अधिकाऱ्यांचे कान भरायला सुरवात केली. जोंपर्यंत हा आहे तोंपर्यंत तुम्हांला पगारांत बढती मिळणें शक्य नाहीं व हुद्दापण वाढणार नाहीं. कारण त्यानें खलीफांकडे जाफर मार्फत तुमच्याविरुद्ध कागाळ्या केल्या आहेत. म्हणून वेळींच सावध व्हावें!"

राजप्रतिनिधी मूर्ख व आततायी होता. त्यानें अत्तफला कैद करून त्याला सुळावर चढविण्याची शिक्षा सुनावली. पण त्या अधिकाऱ्याच्या कांहीं सुज्ञ स्नेह्यांनीं त्याला सल्ला दिला कीं या कामांत इतकी घाई करूं नये. दुष्ट लोक खोटें बोलायला कमी करत नाहींत. हें कळलें तर जाफर तुम्हांला कामावरून कमी तर करीलच मृत्युदंड सुद्धां देईल. अत्तफला दिलेल्या शिक्षेची गोष्ट लपवून ठेवणें शक्य नाहीं.

राजप्रतिनिधि तें ऐकून घाबरला. त्यानें अत्तफला कैदेची शिक्षा दिली. पण अत्तफ एके दिवशीं कैदेंतून पळून गेला. अनेक कष्ट व यातना त्याला सहन कराव्या लागल्या. कोठें जावें हेंच त्याला कळत नव्हतें. आपल्या या स्थितींत कोणा मित्राकडे किंवा नातेवाइकांकडे जाणें तर त्याला बिलकुल पसंत नव्हतें. शेवटीं तो बगदादला जाणाऱ्या एका काफल्याबरोबर निघाला आणि एक महिना पायीं प्रवास करून बगदादला आला.

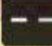
दोन दिवस उपाशी सर्व शहर फिरला व तिसऱ्या दिवशीं एका मशीदींत जाऊन

बसला. त्याचे सर्व कपडे फाटून गेले होते. अंगावर मांस उरलें नव्हतें. दाढी वाढलेली होती. डोळे खोल आंत गेले होते. उपासमार व झोंप नाहीं म्हणून तो इतका रोड झाला होता कीं त्याच्याकडे पाहणाऱ्याला दया येण्याऐवजीं घृणाच होत होती.

थोड्या वेळानें त्याच्यासमोर एक भिकारी येऊन बसला. आपली झोळी सोडून रोट्या, भाजी, फळें व अन्य पदार्थ एका मागून एक खाऊं लागला.

भुकेनें अत्तफचा जीव कासावीस होत होता. पण मागण्याची हिंमत झाली नाहीं.

त्याच्या डोळ्यांतून घळघळा अश्रू वाहूं लागले. भिकाऱ्यानें डोकें वर करून त्याच्याकडे पाहिलें व म्हणाला–

"तूं आपल्या या अश्रूंनीं हें सारें वाळवट भिजवून काढलेंस तरी तुला मी एक देखील तुकडा द्यायला तयार नाहीं. पण एक सल्ला देतों. खलीफाचा वजीर जाफर दान करीत आहे. अत्तफ नांवाचा त्याचा कोणी मित्र आहे, म्हणें. त्यानें फार मोठें दानपुण्य करून व त्याग करून जाफरची मैत्री संपादन केली. तो झोंपतांना एकदां अत्तफला मनांतल्या मनांत सलाम करून त्याचे आभार मानतो. तूं त्याच्याकडे जाऊन मागितलेंस तर तो तुला पोटभर जेवायला घालील.

अत्तफला भोंवळ आल्यासारखें झालें. तरमग आपला तो पाहुणाच वजीर जाफर होता काय? आपण सहज त्याला जाफर म्हणून लोकांना खोटें सांगितलें होतें. देवाच्या कृपेचा दाखला याहून जास्त तो काय असणार? त्याच्या जिवांत जीव आला. त्यानें जाफरच्या नांवीं एक पत्र लिहिलें व जाफरचा पत्ता विचारीत त्याच्या घरीं गेला. फाटकावर उभ्या पाहरेकऱ्यांना म्हणाला–

"माझें नांव अत्तफ आहे. आपल्या मालकाला एवढी चिठ्ठी नेऊन दे!"

त्या शिपायानें दोन शिव्या हासडल्या व म्हणाला–"तूं अत्तफ! आमचे मालक तर रोज सकाळीं उठतांना व झोंपतांना त्याला नमस्कार करतात आणि तूं त्या धर्मात्म्याचें नांव स्वतःला लावून घेतोस? हो चालता!" असें सांगून त्यानें अत्तफला दोन वेत लगावले. अत्तफ बेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडला. त्याच्या तोंडांतून रक्त वाहूं लागलें.

तरी तो म्हणाला–"माझें हें पत्र माझ्या मित्राला नेऊन दे!" नोकर थोडा चपापला व चिठ्ठी घेऊन आंत गेला. त्या वे

जाफर आपल्या स्नेही मंडळींबरोबर ब

अत्तफचा गुणानुवाद करीत होता–"

कोण, माझा हुद्दा काय हें कांहीं माह

नसूनहि त्यानें माझ्यासाठीं काय न

केलें? त्याच्यासारखा मनुष्य या दुनि

मिळणार नाहीं. त्याचें ऋण आयुष्य

फेडणें मला शक्य होणार नाहीं." त्य

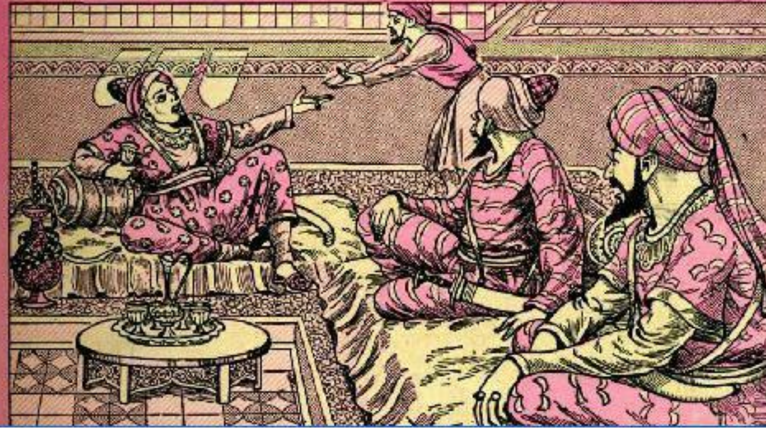
वेळीं नोकरानें चिठ्ठी आणून दिली.

पत्रावर अत्तफची सही पाहून जाफर

घेरीच आली. त्याच्या हातांतला दारू

पेला जमीनीवर पडून फुटला. त्याची क

जाफरच्या कपाळाला लागली व एक मोठी जखम झाली त्याचें सर्व तोंड रक्तबंबाळ झालें.

जाफरचे स्नेही बाहेर धांवले—"कोण आहे तो चिठ्ठी देणारा! पकडा त्याला." अत्तफला शोधायला वेळ लागला नाहीं. कारण तो फाटकाजवळच उभा होता. त्यांनीं त्याला काजीकडे पाठविलें. काजीनें मागचा पुढचा विचार न करतां त्याला पन्नास फटक्यांची शिक्षा दिली. अत्तफला कैदेंत टाकण्यांत आलें व त्याला पन्नास फटके मारण्यांत आले.

जाफर शुद्धीवर आल्यावर अत्तफच्या चिठ्ठीची गोष्ट त्याला आठवली. पण चिठ्ठीच मिळाली नाहीं. त्यानें फक्त सहीच पाहली होती. चिठ्ठी वाचली नव्हती. म्हणून मजकूर पण कळला नाहीं. मित्राला भेटूं न शकल्याबद्दल त्याला मनस्वी दुःख झालें.

अत्तफ तुरुंगांत असतांना खलीफांना एक मुलगा झाला. कैद्यांना सुटका देण्याचा हुकूम झाला. अत्तफ कैदेंतून सुटला पण कोठें जावें काय करावें त्याला सुचेना. जाफरच्या घरीं जाण्याचा विचारच त्याच्या मनांत आला नाहीं. डेमास्कसला परत जावें म्हणावें तर राजप्रतिनिधि पुन्हां तुरुंगांत टाकील. बगदाद शहरांत कोठें थारा मिळण्याची शक्यता नाहीं. येथें तर भिकाऱ्यांचे देखील संघ आहेत. गरिबांचा वाली या शहरांत कोण मिळणार? जाफरला आपला भाऊ म्हणून आजवर मानीत आलों ती चूक होती. आतां अल्लाचा आधारच काय तो उरला आहे. अत्तफनें ती रात्र मशीदींतच काढण्याचें ठरविलें. परंतु मशीदींत रात्रीं रहायला परवानगी नव्हती. म्हणून एका पडक्या रिकाम्या घरांत ती रात्र काढण्याच्या हेतूनें तो शिरला. काळोखांत कांहीं दिसलें नाहीं व पायाला कांहीं तरी लागलें. त्यानें वांकून पाहिलें तर तें माणसाचें शरीर होतें.

कोणी तरी त्या माणसाचा खून केला होता. जवळच खंजीर पण पडला होता.

अत्तफ बाहेर आला व गस्त देणाऱ्या शिपायांना बोलावून त्यानें तें दाखविलें. त्यांनीं अत्तफलाच खुनी समजून धरलें व खूप चोप दिला. त्यांनीं त्याला कैदेंत टाकलें.

दुसऱ्या दिवशीं काजीच्या समोर अत्तफला हजर करण्यांत आलें. काजीनें चवकशी करून दुसऱ्या दिवशीं निकाल सांगितला. आदल्या दिवशीं रात्रीं त्यानें जाफरकडे जाऊन त्याचा सल्ला घेतला. म्हणाला—"एक मनुष्य भिकारी दिसतो आहे. त्याच्यावर खुनाचा आरोप आहे. त्याच्याजवळ शिपायांना तर सुरा देखील सांपडला आहे. त्याला काय शिक्षा द्यावी.

"त्याचें डोकें उडवावें." जाफरनें हुकूम दिला.

दुसऱ्या दिवशीं जाफर पायींच फिरायला निघाला तेव्हां त्याला वधस्थानाजवळ गर्दी दिसली. त्यानें जवळ जाऊन काजीला विचारलें—"कोणाला तरी शिक्षा देतां आहां वाटतें?"

"होय, एका खुनी माणसाला शिरच्छेदाची शिक्षा दिली आहे. डेमास्कसहून तो बगदादला आला होता, म्हणे.

डेमास्कसचें नांव ऐकतांच जाफरनें अत्तफकडे निरखून पाहिलें. पण तो त्याला ओळखूं शकला नाहीं. अत्तफच्या चेहऱ्यांत इतका बदल झाला होता. त्याला त्यानें विचारलें—"कायरे, कोठला राहणारा? खुद्द डेमास्कसचा कीं जवळपासच्या खेड्यांतला?"

"खुद्द डेमास्कसचाच राहणारा आहें!" अत्तफ म्हणाला.

"डेमास्कसला अत्तफ नांवाचा एक उदार तरुण आहे, त्याला तूं ओळखतोस का?" जाफरनें विचारलें.

"होय! आपली व त्याची मैत्री होती. आपण त्याच्याच घरीं रहात होता. त्याच्या नात्यांतल्या एका मुलीशींच आपलें लग्न झालें होतें, मला तें सगळें माहीत आहे. बगदादला परत येतांना आपण त्याचा निरोप घेतला, हें देखील मला आठवतें." अत्तफ म्हणाला.

"पण तो हल्लीं तेथें नाहीं. कोठें गेला?" जाफरनें विचारलें.

"तो आपल्याच शोधार्थ निघाला. पण त्याचें भाग्यच उफराटें निघालें आणि आज त्याला वध्यस्थानी खुनी म्हणून धरून आणण्यांत आलें आहे!" अत्तफ म्हणाला.

"म्हणजे!...." असें म्हणून जाफर चकित होऊन अत्तफकडे पाहूं लागला. ओळख पटली. त्यानें आपल्या मित्राला मिठी मारली.

इतक्यांत एक म्हातारा ओरडत आला– "थांबा, थांबा!"

"कोण तूं?" जाफरनें त्याला विचारलें.

"खरा खुनी!" म्हातारा म्हणाला.

"तूं खून कां केलास?"

"त्या पाजी माणसाचा एकदांच काय दहादां खून करायला मिळाला तर त्यांत

पाप नाहीं. पण माझ्याऐवजीं एका निरपराध माणसाचा शिरच्छेद होत आहे, हें ऐकून मी आलों आहें." तो म्हणाला.

"तुझ्या बोलण्यावर आमचा विश्वास नाहीं. तुझ्यावर आरोप साबीत होईपर्यंत अत्तफची शिक्षा रद्द झाली आहे." जाफर म्हणाला.

जाफरनें आपल्या मित्राचा हात धरला व त्याला घेऊन घरीं गेला. तेथें स्नान वगैरे झाल्यावर त्याला घेऊन खलीफाकडे गेला.

"जाफरच्या तोंडीं तुझ्या औदार्याचें वर्णन मी ऐकलें आहे. पण तूं असा ह्या तऱ्हेनें कां आलास?" खलीफानें विचारलें.

अत्तफला रडूं कोसळलें. पण त्यानें आपली करुण कहाणी जेव्हां सांगितली, ती ऐकून खलीफा देखील स्वतःला आवरूं शकले नाहींत. त्यांच्या डोळ्यांना टिपें आलीं. त्यांनीं जाफरला विचारलें—"या तरुणाचें ऋण तुझ्यावर किती आहे हें मी सांगण्याची गरज नाहीं."

"त्यानें माझ्या करतां जें केलें त्या उपकाराची फेड मी या आयुष्यांत तरी करूं शकणार नाहीं. त्याचा सेवक गुलाम म्हणून आयुष्य घालवायला मिळालें तर मला आनंदच होईल." जाफर म्हणाला.

अत्तफचें भाग्य पुन्हां पालटलें. खलीफानें राज्यप्रतिनिधीला धरून आणण्यास हुकूम सोडला. अत्तफचें त्याच्या प्रेमिकेशीं खलीफांच्यासमोर लग्न झालें. डेमास्कसला ही बातमी गेली तेव्हां अत्तफला डेमास्कसहून लवकर परत येण्यासाठीं पत्रावर पत्रें येऊं लागलीं. खलीफाला अत्तफनें परत डेमास्कसला जाऊ नये असें वाटत होतें. परंतु आग्रह केल्या मुळें त्यालाच डेमास्कसचा काजी म्हणून नेमून खलीफानें त्याला निरोप देण्याचें ठरविलें. त्याला रत्नें व जड जवाहीर उपहार म्हणून दिले आणि खेचरें, उंट व नोकरचाकर पण बरोबर पाठवून मोठ्या थाटानें निरोप दिला.

अत्तफ पुन्हां डेमास्कसला एक काजी म्हणून येत असल्याचें ऐकून डेमास्कसच्या राहिवाश्यांनीं स्वागताची तयारी केली.

अत्तफनें डेमास्कसला आल्याबरोबर डेमास्कसच्या अधिकाऱ्याला त्याचे सर्व अपराध माफ करून कैदेतून सुटका दिली.

त्या दिवशीं रात्रीं खलीफाला तें पुस्तक मिळालें होतें व त्याविषयीं त्यानें जाफरला जो प्रश्न विचारला होता, त्याची गोष्ट खलीफा पार विसरून गेला. जाफरनें देखील त्याची आठवण करून दिली नाहीं.

* दोन मित्र *

फ्रान्स देशांत घडलेली ही गोष्ट आहे. एकाच दिवशीं दोघां जमीनदारांना दोन मुलें झालीं. दोघांचा जन्मच एका दिवशीं झाला नाहीं, त्यांचा चेहरामोहरा पण एकच होता, इतका कीं दोघे जुळीं भावंडें वाटत. एकाचें नांव अमिल होतें व दुसऱ्याचें अमिस. एकदां दोघे जमीनदार सहज भेटले व परस्परांच्या मुलांत साम्य पाहून त्यांना फारच आश्चर्य वाटलें. तेव्हांपासून दोघां मुलांचा पण परस्पर स्नेह वाढत गेला.

वयांत आल्यावर दोघे राजाच्या पदरीं नोकरीला लागले. राजाला दोघांत थोडा फरक देखील दिसला नाहीं. पण त्यानें त्यांना कामें मात्र अगदीं निरनिराळीं दिलीं.

पुढें कांहीं दिवसांनीं अमिसचें एका मुलीवर प्रेम जडलें व त्यांचें लग्न पण झालें. परंतु त्या मुलीचें प्रेम अमिसवर जितकें होतें त्याहून त्याच्या जमीनजुमल्यावर व संपत्तीवर जास्त होतें. अमिस व अमिल यांची परस्परांशीं मैत्री तिला खपत नसे. परंतु तिनें अमिलविषयीं तिच्या मनांतला तिटकारा पतीला कधीं कळूं दिला नाहीं.

अमिलनें लग्न केलें नाहीं. त्याला एक कारण होतें. राजाच्या मुलीवरच त्याचें मन बसलें होतें. तिच्याशिवाय दुसरीशीं लग्न करावयाचें नाहीं अशी त्यानें मनांतल्या मनांत प्रतिज्ञाच केली होती. परंतु ही प्रतिज्ञा पुरी होणें तितकें सोपें नव्हतें.

राजकुमारीच्या मनांत अमिलविषयीं कधीं विचार तरी उठला कीं नाहीं कोणास ठाऊक? राजकन्येचा विवाह कोणत्यातरी राजकुमाराशीं झाला पाहिजे असें राजाला वाटे.

एकदां अमिस आपल्या सासुरवाडी जायला निघाला तेव्हां अमिल त्याला निरोप द्यायला

श्री. वा. गो. पाठक

आला. त्या वेळीं तो अमिलला म्हणाला—"संभाळून रहा बुवा! आपल्या वेड्या प्रेमाला थोडी वेसण घाल, नाहींतर मागाहून पश्चात्ताप करीत बसावें लागेल."

"मी घाईंत कांहीं करणार नाहीं!" अमिलनें वचन दिलें. अमिस आपल्या बायकोबरोबर निघून गेला.

अमिलला सुद्धां ही गोष्ट कळली नव्हती कीं स्वतः राजकन्येचें मन देखील त्याच्यावर बसलें आहे. एकदां अमिलला ती एकांतांत भेटली तेव्हां परस्परांचें परस्परावर प्रेम असल्याची गोष्ट त्यांना कळली. अमिलला आनंद झाला. त्यानंतर दोघं परस्परांना अनेकदां भेटलीं.

परंतु एकदां दोघांना एकांतांत बोलत असतां एका अधिकाऱ्यानें पाहिलें. अमिल व अमिसवर राजाची मर्जी होती हें त्या अधिकाऱ्याला आवडलें नाहीं. तो संधी पहात होता व ती चालून आली. त्यानें तिखट मीठ लावून राजाचे कान भरले. राजानें अमिलला बोलावून विचारलें—"तूं राजकन्येला एकांतांत भेटतोस असें मला कळलें आहे. तुझा धाडशीपणा पाहून कौतुक वाटतें!" राजा व्यंग करून म्हणाला.

अमिसला ज्या गोष्टीची भीति होती तेंच घडलें. खोटें बोलणें पाप आहे. सत्याचाच नेहमीं जय होतो, असा अमिलचा ठाम विश्वास होता. खरें बोलावें तर राजाचा कोप होणार. म्हणून तो म्हणाला—"मला याविषयीं कांहींच बोलावयाचें नाहीं."

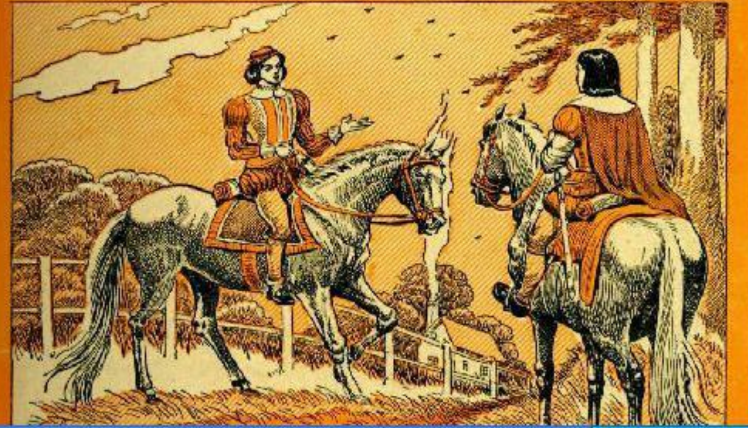
पण तो अधिकारी स्वस्थ बसला नाहीं. त्यानें विचारलें—"म्हणजे मी खोटा आणि तूं खरा, हेंच कीं नाहीं. देवाला साक्षी ठेवून मी तुला द्वन्द्व युद्धाला आव्हान करीत आहें."

राजा व दरबारी यांच्या समक्ष द्वन्द्व-युद्धासाठीं वेळ ठरली. अमिल राजाचा निरोप घेऊन अमिसला भेटायला गेला आणि संयोग असा कीं त्याच दिवशीं अमिस आपल्या सासुरवाडहून परत आला होता. दोघांची वाटेंतच गांठ पडली.

अमिलनें घडलेलें वृत्त थोडक्यांत सांगून या पेच प्रसंगांतून कांहींतरी तोड काढायला सांगितलें. म्हणाला—"मित्रा! चहाडखोरां-पासून देव माझें रक्षण करणार नाहीं असें का वाटतें तुला? आतां या गोष्टीचा निकाल लागलेलाच बरा असें मला वाटत आहे."

अमिस थोडा वेळ विचार करून म्हणाला—"तूं माझ्या घरीं निघून जा. वेळ प्रसंग

येईल तसें मी पाहून घेईन. मी कळवीपर्यंत येऊं नकोस. त्या चहाडखोराचा समाचार मी घेतों. मी त्याच्याशीं द्वन्द्व युद्धास जातों. तो मला ओळखूं शकणार नाहीं. त्यांत मी शिरस्त्राण व कवच घालून गेलों तर तोच काय मला कोणी देखील ओळखूं शकणार नाहीं. या शिवाय मी राजकुमारीला कधीं भेटलों नाहीं किंवा एकांतांत तिच्याशीं बोललों नाहीं हें बेधडक सांगूं शकेन व खोटें बोलल्याचा अपराधपण लागणार नाहीं."

अमिल आपल्या मित्राच्या सांगण्याप्रमाणें त्याच्या घरीं निघून गेला. अमिसनें त्याच्या ऐवजीं द्वन्द्व युद्ध करून त्या चहाडखोर अधिकाऱ्याचा वध केला. त्यावरून दरबारी व राजा सर्वांची अमिल निरपराध असल्याची खात्री पटली. राजानें एका चहाडखोर अधिकाऱ्याच्या बोलण्यावर विश्वास करून विनाकारण आरोप लावल्याबद्दल आपली दिलगिरी व्यक्त केली व म्हणाला—"या गोष्टीची अफवा राज्यभर पसरलीच आहे. अमिलसारखा योद्धा राजकन्येला वर मिळाल्याबद्दल आमच्या राजघराण्याचा मान वाढेलच. म्हणून त्याच्याशीं तिचा विवाह करण्याचा माझा विचार आहे." सर्वांनीं अमिलचा जयजयकार केला.

अमिसनें अमिलला निरोप पाठवून राजधानी बाहेरच त्याला भेटून सर्व हकीकत सांगितली. मित्राच्या शौर्यामुळें व औदार्यामुळें अमिल त्या कठीण प्रसंगांतून वांचला व स्वप्नांत देखील जी इच्छा पुरी होण्याची अशा नव्हती ती पुरी झाली.

अमिल व राजकन्या दोघांचा लग्न समारंभ थाटामाटानें पार पडला. अमिलनें, हा योग जुळून येण्यास त्याच्या मित्रानें जें साह्य केलें त्याचें वर्णन करून राजकन्येशीं त्याची ओळख करून दिली. तेव्हां ती मिळाली ह्या

कधीं संधी देईल का?"

पुढें कांहीं दिवसांनीं दोघां मित्रांनीं राजाच्या पदरची नोकरी सोडून दिली व जी थोडी मिळकत त्यांना मिळाली होती तींत समाधान मानून आपल्या गांवीं येऊन राहूं लागले.

अमिल व राजकुमारीला दोन मुलें झालीं. त्यांचा संसार सर्व प्रकारें सुखानें चालू होता.

परंतु अमिसच्या भाग्यानें पाठ फिरविली. त्याला कुष्ठरोग झाला. त्यामुळें त्याची बायको त्याला एकटा सोडून निघून गेली. त्या रोगाला औषधच नव्हतें. तो दूर एका खोपट्यांत रहात असे. नोकरचाकर देखील त्याच्याजवळ येत नसत व त्याचें काम करण्यांत टाळाटाळ करीत. त्याला दोन वेळचें खायला देखील नीट मिळतनासें झालें.

शेवटीं वैतागून त्यानें एकदां आपल्या बायकोकडे निरोप पाठविला—"असा माझा जीव घेण्यापेक्षां मला विष देऊन टाक, म्हणजे मला मुक्ती मिळेल व तुला पण मुक्ती मिळेल."

अमिसचे नोकर स्वामी भक्त होते. पण मालकिणीच्या भीतीनें ते थोडें थोडें दुर्लक्ष

करीत. एकदां त्यानें आपल्या दोघां नोकरांना बोलावून सांगितलें, बाबांनो! तुमच्या मालकिणीला माझी पर्वा नाहीं. तो देव वर आहे तोंपर्यंत मला स्वतःच्या जिवाची काळजी करण्याचें कारण नाहीं. उचला माझी खाट आणि मला नेऊन ठेवा कोठें तरी! देव तारी त्याला कोण मारी?

नोकर आपल्या मालकाची खाट उचलून घेऊन निघाले. अमिस भीक मागत अमिलच्या घरीं आला. आपल्या स्नेह्याला त्या स्थितींत पाहून अमिलला त्याची दया आली. त्यानें मागचा पुढचा कांहीं एक विचार केला नाहीं

व प्रेमानें आपल्या मित्राला भेटला. तो त्याला घरांत बोलावून घेऊन गेला. त्यानें स्वतःचा पलंग त्याला झोंपायला दिला व रात्रंदिवस त्याची सेवाशुश्रूषा करूं लागला.

एके दिवशीं रात्रीं झोपेंत अमिसला एक दृष्टांत झाला. देवीनें स्वप्नांत येऊन त्याला विचारलें—"रोगमुक्त होण्याची तुझ्या मनांत इच्छा आहे का?"

"होय! पण कसें?" अमिसनें विचारलें.

"तूं आपल्या मित्राच्या मुलांच्या रक्तानें स्नान केलेंस तर तुझा हा रोग बरा होईल." देवी म्हणाली.

"तसें असेल तर नको! मला त्याची गरज नाहीं मी हें घृणित काम करणार नाहीं." अमिस स्वप्नांतच जोरानें ओरडला.

परंतु अमिलला त्याचें तें बडबडणें ऐकूं आलें. त्यानें विचारलें—"कोणतें घृणित काम तें? तूं कोणाशीं बोलत होतास अमिस?"

"कांहीं नाहीं रे! तें एक स्वप्न होतें!" अमिस म्हणाला.

"अरे होय! पण कळूं तर देशील तें काय स्वप्न होतें तें!" अमिलनें आग्रह केला.

अगदीं नाइलाजानें अमिसनें जें स्वप्न पाहिलें होतें खरेंखरें सांगून टाकलें व म्हणाला—"हें सर्व स्वप्न आहे. त्यांत कांहीं अर्थ आहे का?"

अमिलनें मित्राला मनांतला हेतू कळूं दिला नाहीं. अमिसला झोंप लागली पण अमिलचा डोळा लागला नाहीं. रात्रभर तो विचार करीत अंथरुणावर पडून राहिला. नंतर तो त्याची बायको व मुलें जेथें झोंपली होतीं तेथें गेला व बायकोला जागें करून म्हणाला—"अमिसची तब्येत आज जरा जास्त बिघडली आहे. तूं चर्चमध्यें जाऊन त्याच्या वतीनें व माझ्या वतीनें प्रार्थना करून ये."

ती निघून गेल्यावर अमिलनें आपली तलवार घेऊन आपल्या दोघां मुलांचा वध करून त्यांचें रक्त घेऊन आला व तें त्यानें आपल्या मित्राच्या अंगाला चोपडलें. अमिस झोंपलेलाच होता. त्याची झोंप मोडली तेव्हां कुष्टरोग बरा झालेला पाहून त्याला आश्चर्य वाटलें. देवीनें सांगितलेली गोष्ट त्याला आठवली व मित्रानें आपल्या मुलांचा वध करून आपल्याला वांचविलें ह्याचा विचार करून तो घाबरून उभा राहाला. म्हणाला—"हें तूं काय केलेंस मित्रा? त्याचा विचार करूनच माझ्या अंगावर कांटा उभा राहतो."

पण अमिल शांतपणें म्हणाला—" मित्रा ! देवाच्या कृपेनें तूं बरा झालास. चल आपण चर्चमध्यें जाऊन देवाचे आभार मानूं." त्यानें अमिसला अंगांत घालण्यासाठीं स्वतःचा एक उत्तम पोशाख काढून दिला. दोघे चर्चमध्यें जायला निघाले.

दोघे चर्चमध्यें पोंचले तेव्हां अमिलची बायको प्रार्थना करून परत येत होती. ती थोडा वेळ थांबली. दोघे मित्र प्रार्थना करून आल्यावर ती त्यांच्याबरोबर घरीं निघाली. घरीं पोंचल्यावर तिनें अमिसचा आजार कसा काय बरा झाला म्हणून विचारलें.

अमिल म्हणाला—" ही सर्व देवाची कृपा आहे !" पण अमिसला राहवलें नाहीं. त्याला रडूं कोसळलें व त्यानें त्याच्या मित्रानें केवढा त्याग केला, हें अडखळत सांगून टाकलें. तेव्हां ती म्हणाली—" मग मला कां नाहीं सांगितलें ? मला उपकाराची फेड करण्यास संधी मिळाली नाहीं !"

तिच्या तोंडून हें वाक्य निघालें खरें, पण मातृस्नेहानें उचल घेतली व ती आपला हुंदका आवरूं शकली नाहीं. आपल्या पतीकडे नजर उचलून तिनें एकदां देखील पाहिलें नाहीं, व तिचीं मुलें ज्या खोलींत झोंपलीं होतीं त्या खोलीकडे ती धांवली. तें भयंकर दृश्य पाहण्यापूर्वींच आपण घेरी येऊन पडणार असें तिला वाटत होतें. परंतु त्या मनःस्थितींत ती आपल्या खोलीकडे जात असतां खोलींतून हंसत बागडत येणाऱ्या मुलांना पाहून तिला आश्चर्याचा धक्का बसला. तिनें गुडघे टेंकून देवाला नमस्कार केला.

मुलांच्या गळ्यावर एका लाल रेघेशिवाय तिला दुसरें कांहीं दिसलें नाहीं.

शाहणी गृहिणी

[स्वामी रामतीर्थ कथा]

याज्ञवल्क्य ऋषींना दोन बायका होत्या. एकीचें नांव कात्यायिनी व दूसरीचें नांव मैत्रेयी. त्यांना गृहस्थाश्रमी अलोट संपत्ती मिळाली व त्याचा उपभोग करून त्यांनीं शेवटीं वानप्रस्थाश्रमांत प्रवेश करण्याचें ठरविलें. त्यांनीं आपल्या सर्व संपत्तीचे दोन वांटे केले व आपल्या दोघां पत्नींना एकेक घ्यायला सांगितलें.

मैत्रेयी शाहणी होती. तिनें विचार केला, सर्व संपत्तीचा व सुखोपभोगाचा त्याग करून पती वनांत जात आहेत. तेथें जास्त आनंद मिळत असेल म्हणूनच त्यांनीं सर्वसंग परित्याग करण्याचें ठरविलें असेल. नाहींतर कोणी स्वतः होऊन कष्टाचें जिणें पसंत करील का ?

असा विचार करून ती पतीला म्हणाली—" आपल्याला जो ज्ञानलाभ झाला आहे त्यांतला एक वांटा मला द्यावा. मला हें धन नको."

कात्यायिनीला सर्व संपत्ती मिळाली. पण ज्ञानधनाचा वांटा मैत्रेयीलाच मिळाला.

घरांतलें भूत

एका गांवीं पांडू कासार रहात असे. गांवाच्या टोंकाला एक झोंपडी बांधून तींत तो रहात असे. त्याला दोन मुलें होतीं. थोडीशी शेतीची जमीन, झोंपडें व बांगड्या या शिवाय त्यांच्याकडे एक गाय व चार कोंबड्या पण होत्या.

पांडू रोज पहाटे उठून धार काढी व शेणगोठा करून गाईला गवत घाली. नंतर न्याहारी करून चार भाकऱ्या दुपारच्या जेवणासाठीं बांधून घेई व बांगड्या घेऊन फेरीला जाई. संध्याकाळ पावेतों जवळपासच्या खेड्या-पाड्यांत हिंडून तिन्हीसांजा घरीं परत येई.

एके दिवशीं तो वडाच्या पाराजवळ पोंचला तेव्हां ऐन दुपारची वेळ झाली होती. जवळ विहीर होती. त्यानें बांगड्यांचें गाठोडें जमिनीवर ठेवलें व तांब्याभर पाणी आणून खायला बसला. खाणेंपिणें झाल्यावर अर्धी भाकरी उरली होती ती तेथेंच कावळे कुत्रीं खातील असा विचार करून तेथेंच टाकून निघून गेला.

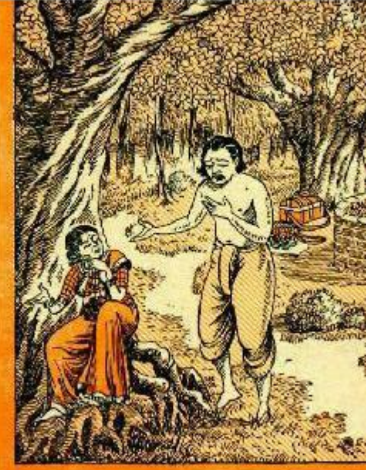
पांडू इकडून गेला व तिकडून वडाच्या झाडावरून एक ब्रह्मराक्षसीण खालीं उतरून आली. इतके दिवस ती दुसऱ्या एका झाडावर रहात असे. तें झाड पडून गेल्यावर ती या झाडावर त्याच दिवशीं येऊन राहूं लागली होती. कित्येक दिवसाची भुकेली होती. ती अर्धी भाकरी देखील तिला मोठी वाटली व जिभल्या चाटत ती धांवत आली व एक मिनिटांत ती भाकरी खाऊन टाकली.

त्यापूर्वी तिनें रक्तमांस सोडून बाकी कांहीं खालें नव्हतें. पण भाकरी खाल्ल्या नंतर माणसांचे खाद्यपदार्थ स्वादिष्ट असतात हें तिला कळलें. माणसाचे खाद्यपदार्थ खायला मिळावें म्हणून तिनें मनुष्यरूप घ्यायचें ठरविलें आणि एका सुंदर तरुणीचें रूप घेऊन झाडाखालीं रडत पांडू कासाराची वाट पहात बसून राहली.

पांडू नित्याप्रमाणें विहिरीवर संध्याकाळच्या सुमारास पाणी प्यायला थांबला. तेव्हां त्याला एका स्त्रीच्या रडण्याचा आवाज ऐकूं आला. त्यानें खांद्यावरचें बांगड्यांचें गाठोडें जमिनीवर ठेवलें व वळून पाहिलें तर झाडाखालीं बसलेली एक स्त्री दिसली. त्यानें जवळ जाऊन विचारलें—"बाई! कोण तुम्ही? येथें एकट्या रडत कां बसलां आहां?"

"मी फार दुरून आलें आहें. ते मला एकटीला सोडून कोठेंतरी रागानें निघून गेले आहेत. मी त्यांना हुडकत येथवर आलें. चार दिवसांची उपाशी आहें." ब्रह्मराक्षसीण म्हणाली.

"तर मग आमच्या घरीं चला! आमचें घर दूर नाहीं, जवळ आहे. आम्ही जी मीठ भाकर खाऊं तुम्हाला वाढूं. घरांत माझ्या बायकोला थोडा हातभार लावा म्हणजे झालें. तुमच्या पतीचा शोध लागल्यावर जा!" पांडू कासार म्हणाला.

ब्रह्मराक्षसिणीला तरी तेंच हवें होतें. "माझ्या हातून जें काम होईल तें मी करीन. पण जें काम होणार नाहीं तें काम करायला कोणी सांगितलें तर मात्र मी तावडतोब निघून जाईन, हें मी बजावून सांगतें. मागाहून कोणी नांवें ठेवलेलें मला नाहीं पसंत." ब्रह्मराक्षसीण आपला फणकारा दाखवीत म्हणाली. पांडू कासाराला तिचें तें बोलणें आवडलें नाहीं. पण गांजलेली स्त्री आहे. तिला आश्रय दिला तर तिच्या स्वभावांत फरक पडेल असा विचार करून तो तिला बरोबर घेऊन घरीं गेला. कासारणीनें पतीच्या

तोंडून त्या स्त्रीविषयीं सर्व माहिती कळल्यावर तिला आंत बोलावून घेतलें व तिला तिचें नांव विचारलें.

उत्तर देतांना थोडा वेळ ती घोटाळली. पण नंतर ती म्हणाली–"मला सर्व प्रेता म्हणतात."

प्रेता पांडू कासाराच्या घरीं राहूं लागली व त्याच्या बायकोला घरच्या कामाला मदत करूं लागली. ती सकाळीं उठून सडासारवण करी व पांडू कासार दूध काढून गेल्यावर शेणगोठा करी. ती गाईला चरायला सुद्धां घेऊन जाऊं लागली. प्रेता आल्यामुळें पांडूच्या बायकोला घरकाम हलकें वाटूं लागलें. घरांतली सर्व लहानथोर माणसें तिच्याशीं आपुलकीनें वागत.

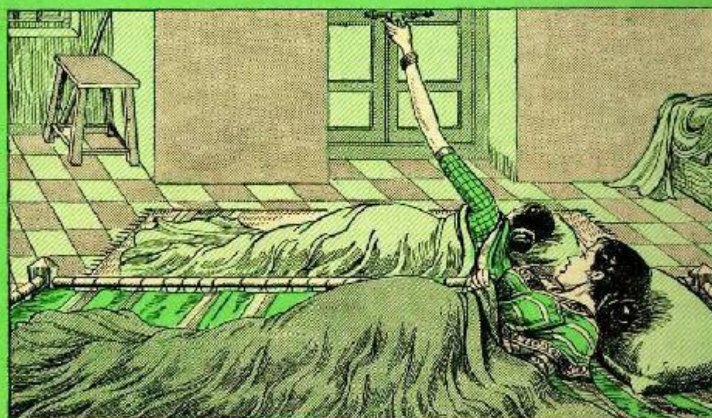
हिंवाळ्याचे दिवस आले. रात्री मोठ्या व दिवस लहान होऊं लागले. त्यांत संक्रांतीचा सण जवळ आला. पांडूचा धंदा जोरांत चालू होता. त्याला घरीं परत यायला रात्र होऊं लागली. एके दिवशीं त्याला घरीं यायला फार उशीर झाला. त्यानें दरवाज्यावर थाप दिली. पण कोणी दरवाजा उघडला नाहीं. तेव्हां त्यानें कडी खडखडावून बायकोला हाक मारली. त्याची बायको पांघरूण घेऊन खाटेवर झोपली होती. कासारणीनें तिला जागें करून म्हटलें–"ते आले आहेत वाटतें. प्रेता, जरा पुढें होऊन दार उघड बरें!"

प्रेतानें गुणगुणत पडल्या पडल्याच हात लांब करून कडी काढली. कासारणीनें पाहिलें व तिला धडकीच बसली. पण ती प्रेताशीं कांहीं बोलली नाहीं.

दुसऱ्या दिवशीं सकाळीं तिनें रात्री घडलेली गोष्ट सांगून प्रेताला तावडतोब घराबाहेर काढण्यास पतीला सांगितलें. म्हणाली–"हिचें नांवच प्रेता!"

पांडूला देखील आश्चर्य वाटलें. कारण तो रात्रीं घरांत आला तेव्हां प्रेता झोंपलेली होती. इतक्या लवकर ती कडी काढून चटईवर जाऊन कशी पोंचली व कशी झोंपी गेली, ह्याचें त्याला आश्चर्य वाटत होतें. तेवढ्या अवधींत चटईपर्यंत जाऊन झोंपणें शक्यच नव्हतें.

पण तिला घराबाहेर काढायचें कसें. प्रेतानें सांगितल्याप्रमाणें तिच्याकडून न होणारें काम तिला सांगितलें तर ती घराबाहेर निघून जाईल असा विचार करून पांडू म्हणाला–"हें पहा, प्रेता, आपल्या घराच्या चारही बाजूला इतकी जमीन आहे.

माझ्या मतें आपण येथें झाडें लावूं या. पण प्रथम चारही बाजूला भिंत बांधली पाहिजे.

हें काम माझ्यानें होणार नाहीं असें प्रेता म्हणाली नाहीं. तिनें भिंतीच्या पाया-साठीं स्वतः चर खणून तयार केला व कोठून तरी विटा आणून भिंत उभी केली. नंतर मोठमोठीं झाडें उपटून घेऊन आली व तीं देखील लावलीं.

तिचें हें दिव्य पाहून ती सामान्य स्त्री नव्हे हें पांडू कासारालाच काय सर्व गांव-कऱ्यांना वाटूं लागलें. आतां घरांतल्या या भुतीणीला घराबाहेर कसें काढावयाचें हा एक प्रश्न पडला. तसा प्रेताचा कोणाला त्रास वगैरे नव्हता. परंतु भुतिणीला घरांत ठेवणें धोक्याचें आहे, यांत शंका नव्हती. गांव-कऱ्यांनीं येऊन पांडू कासाराला धमक्या दिल्या—"तूं या भुतिणीला घराबाहेर काढतोस कीं नाहीं? नाहींतर आम्ही घराला आग लावून तुला व तिला बाहेर काढूं." कांहीं लोक घरांत शिरून हळूच प्रेताला पाहून निघून जात.

एकदां पांडू कासार आपल्या बायको व मुलाबरोबर बाहेर अंगणांत बसला असतां एक उंदीर घरांतून बाहेर धांवत आला. त्याचा पाठलाग करीत भाटी आली. पण उंदीर भिंतीच्या पायाजवळच्या एका भोकांत शिरला. पांडूचा मुलगा ती गंमत पहात होता. तो ओरडून म्हणाला—"प्रेता! काढ त्या उंदराला बाहेर!"

"तुला काय वाटलें मला काढतां येणार नाहीं!" असें म्हणत ती उंदरासारखी लहान होऊन त्या बिळांत शिरली.

पांडू कासराला ही संधी छान मिळाली. त्यानें बिळांत माती भरली व बीळ बुजवून टाकलें. त्यानंतर कोणी कधीं प्रेताला पाहिलें नाहीं.

नवीन नोकरी

महिन्याभराची कमाई ती पावली घेऊन भीमू घरीं निघाला. तो रानांतून जात होता. संध्याकाळची वेळ, काळोख पडूं लागला. तरी तो चालत राहिला. समोरून कांहीं लोक येत असलेले त्याला दिसले. प्रत्येकाच्या हातांत एकेक लहान गांठोडें होतें.

ते जव्हेरी होते व हिऱ्यामाणकांचा व्यापार करीत एका गांवाहून येत होते. रात्रीची वेळ होती. चोर व लुटेरे येऊन लुटून घेऊन जातील म्हणून भीतीमुळें त्यांनीं रानांतच झाडावर मुक्काम करण्याचा विचार केला.

त्यांनीं भीमूला हाक मारून विचारलें—"काय रे, कोण तूं? कोठें चाललास? रात्रीं रानांतच राहण्याचा विचार आहे का? चोर येतातना, म्हणून येथेंच झाडावर लपून रात्र काढण्याचा विचार आहे आमचा."

"हो पण कोण तुम्हीं?" भीमूनें विचारलें.

"आम्ही होय? जव्हेरी! आम्ही झाडा-वर झोंपतों. तूं खालीं बसून पहारा दे. सकाळीं तुला कांहींतरीं बक्षिस देऊन आम्ही पुढें जाऊं." जव्हेरी म्हणाले.

भीमू म्हणाला—"ठीक आहे. चढा झाडा-वर. मी बसतों खालीं पहारा देत. पाहतों कोण येतो तें."

"जर श्वापदें आलीं तर?" जव्हेऱ्यांनीं विचारलें.

"ठार करीन मी त्यांना. भिऊं नका. तुम्ही झोंपेंत खालीं पडूं नका, मात्र. संभाळून रहा वर!" भीमूनें पोक्तपणानें सल्ला दिला.

"मुलगा हुशार दिसतो! शूर साहसी दिसतो!" भीमूची वाखाणणी करीत सर्व झाडावर चढले. त्यांनीं आपापलीं गाठोडीं

[श्री. मा. गो. मोरे

झाडाला बांधली व स्वतःला झाडाच्या फांदीशीं बांधून झोंपी गेले. भीमू देखील खालीं झाडाच्या बुंधाला टेंकून झोंपी गेला.

रात्रीं चोर नेमके त्याच झाडाजवळ येऊन पोंचले. भीमूच्या पायाला अडखळून सगळ्यांत पुढला चोर खालीं आदळला. मागचा चोर म्हणाला—"सावकाश, खालीं पाहून चाल."

चोराचा पाय लागल्यानें भीमूची झोंप मोडली. तो रागानें उठून म्हणाला—"तुम्हांला डोळे उघडून चालायला काय झालें? माणसा-सारखा माणूस मी, मला लाथ मारून चाला-यला लाज कशी नाहीं वाटत तुम्हांला?"

"गप्प बैस! तुझ्याकडे जें कांहीं असेल तें मुकाट्यानें काढ! नाहींतर ही तलवार आरपार जाईल!" एक चोर म्हणाला.

"मला काय? देईन माझ्याजवळ आहे तें, पण तुम्ही कोण हें तर सांगशील कीं नाहीं?" भीमूनें विचारलें.

"चोरां! तुझ्याजवळ जें आहे तें मुका-ट्यानें काढतोस कीं नाहीं?" चोरानें विचारलें.

"म्हणजे तुम्ही चोर आहां तर! ही घ्या पावली. माझ्याजवळ आणखी दुसरें कांहीं नाहीं." असें सांगून त्यानें आपली पावली काढून दिली. ते पुढें निघाले. थोडें अंतर चालून गेल्यावर त्यानें त्यांना हाक मारून बोलाविलें—"ही पावली मला एका वाण्यानें दिली होती. ती खोटी निघाली तर मागाहून मला जबाबदार म्हणूं नका! झाडावर जव्हेरी झोंपले आहेत त्यांना दाखवून ती खरी आहे कीं नाहीं हें आतांच विचारून घ्या."

जव्हेऱ्यांचें नांव ऐकतांच चोर परतले. त्यांनीं आपापल्या तलवारी उपसल्या. झाडा-वरून जव्हेऱ्यांना खालीं उतरवून त्यांना खूप लुटलें व भीमूला म्हणाले—"तूं आमच्या टोळींत सामील झालास तर चोरी कशी करायची हें तुला शिकवून देऊं." तो कबूल झाला.

अयोध्याकांड

आपल्या वडिलांना त्या करुण स्थितींत पाहून श्री रामचंद्राचें मन फार दुःखी झालें. त्यांनीं कैकेयी मातेस विचारलें—"माते! माझ्या हातून कांहीं चूक झाली का? बाबा फार काळजींत दिसतात. काय कारण असेल कांहीं समजत नाहीं. मी यापूर्वी त्यांना इतके दुःखी झालेले कधीं पाहिलें नाहीं."

कैकेयीनें निःसंकोचपणें सर्व सांगून टाकलें. म्हणाली—"कांहीं नाहीं रे बाळ! तुझ्यावर का तुझ्या वडिलांचा राग असणार? तुझ्यावर त्यांचें जें प्रेम आहे त्यामुळेंच ते इतके दुःखी झाले आहेत. त्यांच्या मनांत तुला सांगावेंसें वाटत आहे. पण तुझ्या प्रेमामुळें त्यांच्या तोंडांतून ते शब्द उमटत नाहींत. त्यांनीं एकदां मला एक वर दिला होता. वचन पालन करणें हा क्षात्रधर्म आहे. वडिलांनीं दिलेलें वचन पुरें करणें व करविणें मुलाचा म्हणजे तुझा धर्म आहे. ते स्वतःच्या तोंडानें सांगणार नाहींत. म्हणून मलाच सांगावें लागणार आहे."

"राज्याभिषेकाची ही सर्व तयारी व्यर्थ जाणार नाहीं. भरताचा राज्याभिषेक होईल, आणि तूं वल्कल वस्त्रें धारण करून वनांत गेलास तर तुझ्या वडिलांवर हा आरोप कोणी लावणार नाहीं कीं त्यांनीं वचन देऊन तें मोडलें."

अगदीं कठोरपणानें कैकेयीनें हें सांगून टाकलें. सामान्य माणसानें तें ऐकलें असतें

तर त्याला कैकेयीचा रागच आला असता व तो तिला उलट उत्तर देऊन व तोंडावरच तिची निंदा करून तेथून निघून गेला असता. पण रामाला यत्किंचित देखील राग आला नाहीं. तो म्हणाला—" माते ! मी तयार आहें. वडिलांची आज्ञा व माते तुझीपण आज्ञा पालन करण्याचें भाग्य मला लाभलें आहे. भरत गादीवर बसला काय किंवा मी बसलों काय एकच. पण मला एकाच गोष्टीचें दुःख होत आहे. या ल्हानशा गोष्टीसाठीं बाबांना इतकें दुःख कां वाटावें. भरताला राज्य देण्याचा माझा विचार आहे

हें बाबानीं मला सांगायला एवढा संकोच कां करावा ?"

कैकेयी म्हणाली—" त्यांची ही इच्छा पुरी करण्यास तूं होकार देशील कीं नाहीं, एवढीच शंका त्यांच्या मनांत होती. मी भरताला बोलावून घेतें. तूं मात्र रानांत जाण्याची तयारी कर. तूं जाईपर्यंत तुझे बाबा स्नानसंध्येला सुद्धां उठतील कीं नाहीं मला शंका वाटते."

कैकेयीनें थंडपणानें तें सर्व सांगितलें. तिच्या प्रत्येक शब्दाबरोबर दशरथाच्या हृदयाला घरें पडत होतीं. तो बेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडला. रामानें त्याला हात देऊन नीट झोंपविलें व कैकेयीला म्हणाला—" माते ! मी कधीं धनापेक्षा किंवा राज्यापेक्षा ठेवली नाहीं. आणखी कांहीं करावयाचें असल्यास तें देखील निःसंकोचपणें सांगून टाक."

तें ऐकून दशरथ एकदां उठून रामाशीं कांहीं बोलण्याच्या विचारांत होता. पण पुन्हां बेशुद्ध होऊन खालीं पडला. रामानें दोघांना नमस्कार केला व अंतःपुरांतून बाहेर पडला. लक्ष्मणाला तें सर्व कळलें. त्याला फार वाईट वाटलें व राग पण आला. तरी तो स्वतःला आवरून रामाच्या मागें चालूं लागला.

राम रथांत बसून गेला नाहीं. छत्र-चामरांचा त्यानें त्याग केला व कौशल्या मातेचा निरोप घेण्यासाठीं निघाला. रामाचें तें विचित्र वागणें पाहून अंतःपुरांतील दास-दासी रडूं लागल्या. सर्वसंगपरित्याग करून वनगमन करणाऱ्या वैराग्यासारखा राम तेथून निघून गेला.

राम कौशल्येच्या महालांत आला तेव्हां कैकेयीच्या महालांत घडलेलें वृत्त तेथें कोणाला कळलें नव्हतें. रामानें प्रवेश केल्याबरोबर दासदासी छत्रचामर घेऊन त्याच्या स्वागता-साठीं धांवल्या. पण रामानें त्यांना थांबायला सांगितलें व सरळ कौशल्या मातेकडे गेला. वृद्ध दासदासींनीं "महाराज रामचंद्र की जय !" चा जयघोष करून कौशल्या मातेला रामलक्ष्मण आल्याची वार्ता दिली.

कौशल्या तेव्हां पूजा करीत होती. रामानें नमस्कार केल्याबरोबर तिनें त्याला आशीर्वाद दिला व राज्याभिषेकाच्या मुहूर्ताला फार वेळ नाहीं, वशिष्ठ मुनि वाट पहात असतील असें सांगितलें.

तें ऐकून या आनंदांत वनगमनाची गोष्ट कशी सांगावयाची हा संकोच रामाला वाटला. पण धीर करून राम म्हणाला—" आई !

बाबांनीं मला वनाचें राज्य दिलें आहे. मी त्याचें रक्षण करण्यासाठीं जात आहें. आतां मी सिंहासनाऐवजीं दर्भासनावर बसणार आहें. बाबांनीं भरताला राज्य द्यायचें ठरविलें आहे व तें मी कबूल केलें आहे."

तें ऐकून कौशल्येला डोक्यावर आकाश कोसळल्यासारखें वाटलें व ती बेशुद्ध होऊन जमिनीवर पडली. रामानें तिला सावरून बसविलें. कांहीं वेळानें हुंदका आवरून ती म्हणाली—" बाळा ! मला आयुष्यभर असेंच रडत रहावें लागणार आहे. तुला आपल्या पोटीं जन्म देऊन आज वनांत जाण्यासाठीं

निरोप देण्याचा प्रसंग माझ्यावर यावा त्यापेक्षां मी वंध्याच राहाले असतें तर बरें झालें असतें. मूल नाहीं एवढेंच काय तें दुःख राहिलें असतें. हृदयाचें रक्त आटवून तुला लहानाचा मोठा केला आणि आतां ही माय-लेकरांची ताटातूट कशी सहन होणार ? मी राजमहीषी आहें पण राजमाता होण्याचें भाग्य मला मिळालें नाहीं. आजपर्यंत सवती-मत्सर आपल्या घरांत नव्हता आणि आज एकाएकीं हें उग्ररूप धारण करून तो उभा राहिला आहे. मला दासदासींपेक्षां जास्त हाल सहन करावे लागणार. मरण तरी मागून येतें कां ? बाळ, मी देखील येतें तुझ्या-बरोबर, करूं दे तिला आणि तिच्या लेकाला राज्य !"

लक्ष्मण तें सर्व ऐकत होता. त्याच्या अंगाचा संताप वाढत चालला होता. तो म्हणाला—"माते ! त्या कैकेयीच्या हट्टानें दादाला आज वनवास भोगावा लागत आहे त्यांत नवीन असें कांहींच दिसत नाहीं. म्हातारपणामुळें मन दुबळें होतेंच. बाबांनीं स्त्रीच्या मोहाला बळी पडून हा कठोर वनवास दादाला दिला आहे. पण आपण हा अन्याय डोळ्यादेखत होऊं देणें शोभत नाहीं." नंतर तो रामाकडे वळून म्हणाला—"दादा ! जगाला हें कळण्यापूर्वीं कीं, राजानें भरताला राज्य व तुला वनवास दिला आहे, चल आपण आपल्या पराक्रमानें तुझा हक्क मिळ-विण्याचा प्रयत्न करूं. मी आपल्या सर्व शत्रूंचा नायनाट केल्याशिवाय शस्त्र खालीं ठेवणार नाहीं. अन्यायाचा प्रतिकार करणें हा क्षत्रि-यांचा धर्म आहे. अन्याय करणारा कोणी परका असो किंवा स्वतःचा बाप असो त्याचा प्रतिकार केला हा पाहिजेच. तूं आम्हां सर्व भावंडांत मोठा आहेस. कुळरीतीप्रमाणें गादी तुलाच मिळाली पाहिजे. तुला रानांत पाठवायला तूं काय चूक केलीस, मला सांग ! हें माझें धनुष्य आणि हा बाण माझ्या हातांत व तूं पाठीराखा असल्यावर मला कोणाचीहि भीती नाहीं."

कौशल्या म्हणाली—"बाळा रामा ! लक्ष्मण म्हणतो तें कांहीं गैर नाहीं. वडिलांची आज्ञा शिरोधार्य असावी. परंतु कोणत्या परिस्थितींत त्यांनीं आज्ञा दिली आहे हें पाहलेंच पाहिजे. तूं रानांत जाणें मला बिलकुल पसंत नाहीं. तूं गेलास तर मी उपाशी राहून प्राण सोडीन. त्याचें पाप तुला !"

रामानें जवळ येऊन मातेला समजावण्याचा यत्न करीत म्हटलें—"आई, वडिलांची आज्ञा मोडणें बरोबर होणार नाहीं. वडि-लांच्या आज्ञेनें पूर्वीं याहून मोठमोठीं व घोर पापें मुलांनीं केली आहेत. याचीं उदाहरणें काय कमी आहेत ? कंड नामक मुनीनें गोवध केला. परशुरामानें मातृहत्त्या केली. सगरपुत्र भस्म झाले. आणि मी तुझ्या आज्ञेबाहेर का आहें ? तुझ्या बोलण्याकडे मी दुर्लक्ष करीत नाहीं. पण तूंच सारासार विचार करून मला रानांत जायची परवानगी दे. मी मोठा आहें. मी जो कित्ता घालून देईन तोच माझे धाकटे भाऊ गिरवणार." नंतर लक्ष्मणाकडे वळून

राम म्हणाला—"लक्ष्मणा ! तुझें प्रेम व पराक्रम मी ओळखतों. पण बाबा, जेथें धर्म तेथेंच जय असतो. आपण स्वतःच्या धर्माचें पालन केलेंच पाहिजे. रागाच्या भरांत स्वार्थवश कांहीं करून नंतर पश्चात्ताप करणें हें शहाणपणाचें काम नव्हें."

राम पुन्हां आईला म्हणाला—"मी वनांत जात आहे याचा बाबांना आनंद होत आहे असें का तुला वाटतें. वचनांत बद्ध झाल्या-मुळें त्यांना अकर्तव्य तें करावें लागलें. त्यांचें मन अत्यंत दुःखी आहे. हा दैव-दुर्विलास समजून मनाचें समाधान करून

वेण्यापलीकडे कांहींच करतां येत नाहीं. नाहींतर कैकेयी मातेला असा वर मागण्याची बुद्धि झाली असती का! तिचें माझ्यावर भरतापेक्षां जास्त प्रेम होतें, हें तुला माहीत आहें आणि ती देखील एक माताच आहे. माझ्या राज्याभिषेकांत विघ्न आल्याचें तुला इतकें दुःख झालें हें जितकें स्वाभाविक आहे, तितकेंच किंबहुना जास्त दुःख माझ्या राज्याभिषेकानें तिला होणें नैसर्गिक नाहीं का?"

राम वडिलांची आज्ञा मोडून घरीं राहणें अशक्य आहे हें पाहून कौशल्या मातेनें मन कठोर करून त्याला आशीर्वाद दिला.

नंतर राम सीतेच्या महालांत गेला. सीतेला पाहल्यावर रामाचा धीर सुटला. त्याच्या डोळ्यांतून घळघळा अश्रुप्रवाह सुरू झाला. सीता आनंदानें रामाच्या स्वागतासाठीं जवळ आली. पण रामाच्या डोळ्यांत टिपें पाहून ती घाबरून गेली.

रामानें थोडक्यांत सर्व सांगून टाकलें आणि म्हणाला—"मला आतां रानांत जाणें भाग आहे. तोंपर्यंत तूं घरीं राहून वृद्ध सासूसासऱ्यांची सेवा कर. भरत सांगेल तसें वाग. त्याच्यासमोर कधीं माझी प्रशंसा करूं नकोस. तो स्वभावानें गोड आहे. माझा धाकटा भाऊ आहे, म्हणून तुझा भार त्याला वाटणार नाहीं."

तें ऐकून सीता किंचित प्रेमाकुल व क्रोधपूर्ण आवाजांत म्हणाली—"हें सर्व काय बोलतां आहां? असा माझा अपमान कां करतां? स्त्रीचा धर्म पति आहे. तुम्हांला वनवास दिला तर तो मला नाहीं का दिला? मी तुमच्या पावलावर पाऊल ठेवून अग्नीसमोर प्रतिज्ञा नाहीं का केली? तुमचें सुख तें माझें सुख, तुमचें दुःख तें माझें दुःख, आणि रानांतील श्वापदांचें भय म्हणाल तर तुमच्यासारखे पराक्रमी पती जवळ असल्यावर

मला कशाचें भय? जो रानांत राहणाऱ्या ऋषी व मुनींचें रक्षण करील तो माझें रक्षण करणार नाहीं का? मी सुद्धां बरोबर येणार. माझा हा निश्चय अढळ आहे.

रामानें अनेक प्रकारें सीतेची समजूत घालण्याचा प्रयत्न केला. पण सीतेनें त्याचें एक ऐकलें नाहीं. म्हणाली—"ज्योतिष्यांनीं आपलें भविष्य वर्तवलें तेव्हां बनाचा योग आहे असें सांगितलें होतें, तसेंच माझें भविष्य सांगताना देखील त्यांनीं वनाचा योग सांगितला होता. तेव्हां तो टळणें शक्य नाहीं. म्हणून मी देखील बरोबर येणार."

तरी रामानें बरोबर घेऊन जाण्यास नकार दिला. सीतेला अपार दुःख वाटलें व राग पण आला. तिनें रागाच्या भरांत म्हटलें—"माझ्या वडिलांनीं माझा हात तुमच्या हातांत दिला तो तुम्ही मला असे सोडून जाल म्हणूनच का दिला. त्यांचा जावई पराक्रमी असावा म्हणून तर त्यांनीं धनुष्ययज्ञ करविला होता. त्यांना ही गोष्ट कळली तर त्यांना काय वाटेल? त्यांना तुमच्या शौर्याबद्दल संशय आला तर माझी मान खालीं होईल, याचा कांहीं विचार! मी तरी अशी काय चूक केली कीं मला येथें सोडून वनांत जायचा विचार केलात? तुमच्याशिवाय जगांत माझें कोणी नाहीं. जेथें तुम्ही तेथें मी." असें सांगून सीता रडूं लागली.

रामानें जास्त आग्रह केला नाहीं. त्यानें तिला बरोबर जाण्याची तयारी करावयास सांगितलें.

राम निघून गेल्यावर सीतेनें अंगावरचे सर्व दागिने काढून दासदासींना वांटून टाकले. उरलेलें समान ब्राह्मणांना दान करून टाकलें.

